

RAÁTZ JUDIT

Néhány tanács az esszéíráshoz

Az írásbeli feladat megoldásakor közép- és emelt szinten is szerepel különböző műfajú szövegalkotás. Az alábbiakban ezeknek a szövegnek a megalkotásához kívánunk általános segítséget adni.

Mind a két szinten megtalálható az érvelő szöveg alkotása, azaz érvelő esszé írása. Az érvelő esszé mindig egy állítás mellett vagy ellen érvel. Amikor esszéírás a feladat, nagyon fontos, hogy megvizsgáljuk: *miről* kell írunk, *milyen mélységben*. Ezért az első lépés az utasítás alapos elolvasása, és annak értelmezése. Érdemes erre időt szánni, annak általános menetét megismerni.

Az esszékérdés értelmezése a *feladat kulcsszavainak megkeresésével* kezdődik. A kulcsszavak között meg kell különböztetnünk a témára összpontosító és a feladat megoldására, megközelítésére utaló kifejezéseket. Például a 2011-es középszintű érettségi feladatai között szerepelt a következő leírás: »Az emberi magatartásformák, az emberi természet bemutatása az irodalmi művek állandó tárgya. Az alábbi Szophoklész-idézetet is figyelembe véve, fejtse ki véleményét az emberi természet sokszínűségéről! Érvelő esszéjében három, különböző kultúrtörténeti korszakban megjelenített, tanulmányai során megismert irodalmi alak magatartásformájára hivatkozzon!

„Sok van, mi csodálatos, / De az embernél nincs semmi csodálatosabb, / Ő az, ki a szürke / Tengeren átkel, / A téli viharban / Örvénylő habokon [...] / Lakhatatlan szirteken / Tűző nap forró sugarát s a fagyot / Kikerülni ügyes, mindenben ügyes, / Ha akármilyen jön, ám a haláltól / Nem tud menekülni, / De gyógyírt a nehéz nyavalyákra kigondol. / Ha tud valamit valaki, / Mesteri bölcsét, újszerűt, / Van, ki a jóra, van, ki gonoszra tör vele.” « Fontos az ilyen hosszabb utasításban elkülöníteni azokat a mondatokat, amelyek a feladatot közvetlenül fogalmazzák meg. Így a fenti feladatléírás második és harmadik mondatára kell először összpontosítanunk, hiszen ezek tartalmazzák közvetlenül a feladat meghatározását. Ebben az utasításban a következő kulcsszavakat találjuk: „*Fejtse ki*”, „*Szophoklész-idézetet*”, „*emberi természet sokszínűsége*”; „*hivatkozzon három, különböző kultúrtörténeti korszak, irodalmi*

alak magatartásformája”. A kulcsszavak közül a megközelítésre utalnak a „*fejtse ki*” és a „*hivatkozzon*” felszólító módú igealakok. (Általában a feladatok meghatározásában felszólító módú igealakokkal határozzák meg azt a módot, ahogyan a feladatot el kell végezni. Ilyen lehet például: „*határozza meg*”; „*mutassa be*”; „*hasonlítsa össze*”; „*érveljen mellette*” stb.)

Az összpontosító kulcsszavak arra mutatnak rá, hogy hol és mit kell bemutatni, miről kell írni. Ezek közül az általános kulcsszó mutatja meg, hogy miből kiindulva (Szophoklész-idézet), hol, mi alapján („*három, különböző kultúrtörténeti korszak, irodalmi alak magatartásformája*”); a specifikus kulcsszó pedig arra utal, hogy, hogy miről kell írni, mire kell összpontosítani („*emberi természet sokszínűsége*”).

Miután értelmeztük a kulcsszavakat, azután érdemes ismét végiggondolni, hogy *mit sugall a feladat*. Mi az, amit kifejtetten (explicit) meghatároz, és mi az, amit csak a feladattól lehet kikövetkeztetni, azaz nincs benne kifejtve (implicit állítás). A bemutatott feladatban a *kifejtett (explicit) állítás* az, hogy „*Az emberi magatartásformák, az emberi természet bemutatása az irodalmi művek állandó tárgya.*” Ennek ismeretében (és a Szophoklész-idézet alapján) kell a feladatot elvégezni. Előfordul, hogy a feladatléírásban vannak olyan, *ki nem fejtett állítások*, amelyeket az esszéírónak kell felfednie, értelmeznie. Ilyen ki nem fejtett állítás lehet például, ha két szereplő nézőpontjának a szembeállítás a feladat. Ebben az esetben már a feladat megfogalmazása sugallja nekünk azt, hogy a bemutatandó szereplők nézőpontja eltér.

A bemutatott feladatnál maradván, itt is fölfedezhetünk *implicit állítást*, amely a Szophoklész-idézet elolvasásakor fogalmazódhat meg bennünk: az emberi természet bemutatását igen tágan, az emberi tulajdonságok pozitív és negatív oldalát érintve tanácsos bemutatnunk, hiszen erre van utalás az idézetben is: „*Van, ki a jóra, van, ki gonoszra tör vele.*”

Miután már így átgondoltuk a feladatot, akkor érdemes újból visszatérnünk a követelményekre, vagyis pontosítanunk, hogy mit is jelentenek a megközelítésre utaló „*fejtse ki*” és „*hivatkozzon*” utasítások. A kifejtő esszé részeire bontja, és több szempontból megvizsgálja a témát úgy, hogy közben a megjelölt számú és különböző korszakú alkotásokból az állításokat konkrét példákkal kell a dolgozat írójának alátámasztania.

Legvégül gondoljuk végig, hogy *mit jelentenek az általános összpontosító kulcsszók*. Milyen emberi tulajdonságokat és hogyan ábrázoltak különböző alkotásokban, különböző korokban. Ekkor dönthető el azt is, hogy mely tulajdonságokat és milyen műveken belül célszerű bemutatni. Fontos, hogy olyan művek kerüljenek kiválasztásra, amelyeket olvastunk, amelyeket jól ismerünk.

Miután végigvettük ezeket a lépéseket, már nem lesz nehéz az esszé megírásához hozzáfognunk.

Az esszékérdés megvizsgálásának ábrája Richard Aczel alapján

A feladat értelmezése után következhet magának az **esszének a megírása**. Az esszéírás menetét segíti, ha előtte *vázlatot készítünk* arról, miről és milyen sorrendben akarunk írni. Meggyorsítja a vázlatkészítést, ha először mindent, ami a témával kapcsolatban eszünkbe jut, leírjuk. Majd *ötleteket szűkítjük, sorrendbe állítjuk*. Egy jó vázlat mindig segít, vezeti a gondolatok kifejtését. Érdemes a vázlat pontjai-ként egy-egy tételt, állítást megadnunk, amelyet majd kifejtünk, érvekkel, példákkal támasztunk alá.

Az esszé megírásakor mindig figyelembe kell venni, hogy a feladatban megfogalmazott témáról kell írni, azaz fontos a *tárgyhoz tartozás arany szabálya*. Az esszé egy tézis mellett érvel vagy cáfol egy állítást, így szükség van bizonyítékokra. A bizonyítékot mindig a bemutatott műből/művekből vegyük. Jó, ha tudunk szó szerint is idézni. Érdemes és hasznos lehet a retorikában tanult érvtípusokra gondolni, és azokat alkalmazni egy-egy állítás bizonyítékának megfogalmazásakor.

A **bevezető**ben célszerű a meghatározott témát, az összpontosító kulcsszavakban meghatározott fogal-

mat kifejtteni úgy, hogy közben meg is határozzuk, *bevezetjük a témát*, amelyről írni fogunk. A **tárgyalási rész** tartalmazza a *részletes kifejtést, az értékelést. A tételmondatokat, a főbb állításokat mindig példával szemléltetett érvekkel támasszuk alá. A tárgyalás, az esszé elbeszélő része egy érettségi dolgozatban mindig több bekezdésre tagolódik. A bekezdések között és a bekezdésen belül a mondatöbök között különféle logikai-tartalmi kapcsolatok lehetnek: kapcsolatos, magyarázó, következtető vagy ellentétes viszony. Gyakori a párhuzamos szerkesztésmód is. Az esszé szövegét leginkább a *logikai menetre épülő láncszerű (lineáris) szerkesztésmód* jellemzi. A **befejezőkor** több utat is választhatunk. *Összefoglaljuk a leírtakat röviden, kiemeljük a legfontosabb gondolatokat* még egyszer, utalhatunk a bevezetésben megfogalmazottakra is. De kitekinthetünk az esszé keretein kívülre, pl. az irodalom feladata, hogy az emberi élet általános és alapvető érzéseit bemutassa stb. Megfogalmazhatunk további, kifejtésre érdemes gondolatot is. Azonban nem szerencsés a befejezésben szabadkozni, hogyha lett volna még idő, mennyi mindenről lehetett volna írni. Hatásos lehet az esszé lezárása egy, a témához illő, összegző idézettel is.*

Az esszé mindig *igényesen megformált szöveg*. A tájékoztató szerepen kívül meghatározó benne az érzelmkifejezés, sőt a felhívó funkció is, és minden esetben hangsúlyos a szöveg esztétikai szerepe. Az esszészövegekre a változatosság a jellemző, így tanácsos a hangulatos, szemléletes kifejezésmódra, a változatos mondatformákra, a szóképek alkalmazására törekednünk. Azonban ügyeljünk arra, hogy az esszében kifejtett gondolatoknak hiteles háttérre, szakszerű tudásra kell épülniük. Az esszé tehát az egyéni szövegformálást és az egyéni szöveg-megközelítést tudományos szakszerűséggel ötvözi.

Irodalom:

Aczel, Richard: *Hogyan írjunk esszét?* Bp. 2000.

Major Hajnalka: *Reflektálás egy jelenségre – retorikai szempontból. Az emelt szintű magyar nyelvi és irodalmi érettségi érvelési feladatának vizsgálata. Anyanyelv-pedagógia* (2011) 4. sz. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=344> A letöltés ideje: 2012. 10. 08.

Somi Éva: *Az esszé és tanítása*. Magyartanítás. (2003) 2. sz. 3–8.

Szilágyi Júlia: *Lehet-e esszét tanítani?* Kolozsvár 2007.